

ОБРАЗ АНГЛО-ІНДІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Р. КІПЛІНГА В КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

Статтю присвячено проблемі дослідження образу англо-індійського суспільства в прозі англійського письменника першої половини ХХ століття Р. Кіплінга. Досліджуючи образ англо-індійського суспільства в коротких оповіданнях, повістях і романі «Кім», автор статті намагається довести, що для письменника характерні тенденції зближення достатньо різних східної та західної культур.

Ключові слова: англо-індійське суспільство, влада імперії, місцеві звичаї, гуру, сахіб, діти імперії, клуби, діалог культур.

Статья посвящена проблеме исследования образа англо-индийского общества в прозе английского писателя первой половины ХХ века Р. Киплингa. Рассматривая образ англо-индийского общества в коротких рассказах, повестях и романе «Ким», автор пытается доказать, что для Киплингa характерны тенденции кросс-культурализма, поиск возможностей объединения восточной и западной систем жизни.

Ключевые слова: англо-индийское общество, власть империи, местные обычаи, гуру, сахиб, дети империи, клубы, диалог культур.

The article deals with the research of the image of Anglo-Indian society in R. Kipling's prose. Portraying the image of Anglo-Indian society in R. Kipling's short stories, narratives and in the novel «Kim» the author tries to prove that R. Kipling has a tendency of looking for the chance of the possible dialogue of cultures between East and West.

Key words: Anglo-Indian society, rule of the Empire, local customs, guru, sakhib, the Empire's children, local clubs, dialogue of cultures.

У сучасний період розвитку тенденцій крос-культуралізму творчість Р. Кіплінга набуває все більшого значення з точки зору постколоніальної критики, синтезу Східної та Західної культур. Особливу увагу у зв'язку з цим привертають в прозі автора образи дітей, оскільки вони втілюють у собі уявлення людини імперії, європейця за походженням, про іншу, східну культуру та систему цінностей, а також ставлення до них. Р. Кіплінг успадкував від своєї епохи тенденції орієнталізму, але за допомогою створеного образу англо-індійського суспільства зміг зазірнути в майбутнє і передбачити необхідність діалогу двох світових цивілізацій на рівних, що система колоніального панування приречена на загибель.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що проблемою дослідження творчості Р. Кіплінга займаються все більше вчених-літературознавців, оскільки за останні десятиліття значно зріс інтерес до сфери взаємовідносин між сходом і заходом, до пошуку можливих шляхів подолання конфлікту через компроміс інтересів двох цивілізацій. За допомогою образу англо-індійського суспільства Р. Кіплінг пропонує єдино можливу модель поведінки у цивілізованому суспільстві – знайти «золоту середину», поєднуючи принцип активної дії західної системи і мудрість філософії сходу.

Найбільш спірним питанням у дослідженнях критичної літератури залишається образ англо-індійського суспільства в прозі Р. Кіплінга. Серед відомих представників постколоніальної критики С. Сулері у збірнику статей «Риторичність британської Індії», Б. Перрі та Е. Саїд у трактаті «Культура і імперіалізм», Г. Бгабга в есе «Поняття несхожості» займалися цим

питанням, причому з точки зору орієнталізму. Недостатня вивченість образу англо-індійського суспільства в творчості Р. Кіплінга відкриває перспективи для подальшого, більш детального і об'єктивного розгляду даного аспекту творчості англійського письменника першої половини минулого сторіччя в контексті сучасних тенденцій літератури-ознавства.

Новизна нашого погляду на творчість Р. Кіплінга полягає в тому, що вперше в історії сучасного літературознавства зроблена спроба представити Р. Кіплінга не тільки як письменника-імперіаліста, але і як носія мудрості та філософії Сходу, що стояв біля витоків ідеї діалогу східної та західної культур. За допомогою образу англо-індійського суспільства автор наближається до розколу традиційних ідей письменника-імперіаліста і суперечить основним положенням постколоніальної критики орієнталізму.

Мета статті полягає в тому, щоб через образ англо-індійського суспільства в прозі Р. Кіплінга підійти до проблеми дослідження творчості автора не тільки як письменника-орієнталіста з точки зору постколоніальної критики, але і як представника англійської літератури ХХ століття, який започаткував ідеї крос та мульти-культуралізму.

Для розуміння еволюції поглядів письменника необхідно зіставити зв'язки в англо-індійському суспільстві в контексті історичного розвитку, естетичних і морально-філософських проблем. Як представник постколоніалізму, Р. Кіплінг повністю не позбувся імперіалістичних поглядів, але в образі англо-індійського суспільства і його представників, як дорослих, так і дітей, спробував продемонструвати ту тріщину, яка вже пройшла по системі колоніалізму. Його герої і героїні – не тільки представники імперії, але й сильні, незалежні особистості, які прагнуть до діалогу з Природою, з носіями інших культур, прислухаються до мудрості Сходу.

Багатьом читачам Р. Кіплінг відомий як автор дитячих збірок «Дві Книги джунглів», казок, коротких дитячих оповідань і віршів. З великою любов'ю письменник зображує Індію – цю неповторну країну Сходу, в якій народився, «... любив найбільше у світі, але не міг володіти настільки, наскільки цього хотів», – як зазначив Е. Саїд у своєму трактаті «Культура і імперіалізм» [3, с. 123].

Розглядаючи образи дітей у прозі автора, найнеза-бутнішими завжди залишаються образи Мауглі та Кіма. Обидва образи – це втілення елемента «активної дії» у поєднанні зі східним принципом «недіяння», спостереження, гармонії між внутрішнім «я» і Природою, Всесвітом. В образ Мауглі Кіплінг вклав свій менталітет європейця, а також весь запас яскравих дитячих спогадів, пов'язаних з роками, проведеними в цій казковій східній країні. Б. Перрі відзначає, що діти у творах Р. Кіплінга – це «незвичайні діти: вони герої і героїні, які успадковують обов'язки, владу всієї Британської імперії» [3, с. 493]. І в деякій мірі це так, але для автора вони також стають носіями індійської культури, релігії і звичаїв, – саме це і висувається на передній план. Необхідно також відзначити один з найголовніших елементів у творах Р. Кіплінга – елемент перевтілення, характерний для східної філософської системи, особливо Індії. Самим яскравим прикладом, напевно, став Кім, «маленький друг всього світу», який володіє майстерністю перевтілення на рівні «даси» – просвітленого в індійській філософії і релігії. Завдяки цій властивості «Кім, задіяний в британській розвідувальній службі, у «Великій Грі», подібній Колесу всього сущого на Сході, відчуває себе комфортно в будь-якому середовищі, перетинаючи будь-які межі: мовні, соціальні, політичні, релігійні [3, с. 323]. Р. Кіплінг створює для Кіма, у якого в характері властивість хамелеона, надзвичайно позитивну атмосферу роману, вкладає весь свій запас дитячого задоволення від гри, будь-якої гри. А така легкість настрою, атмосфери роману виникає, можливо, від того, що Р. Кіплінг сам народився в Індії і відчуває себе тут як удома, хоча Е. Саїд розглядає це як «момент імперіалістичного світогляду письменника». На думку Е. Саїда, Р. Кіплінгу важко було змиритися з тим, що «існувало і добританське минуле Індії, Індії поза часом, якою автор не міг володіти настільки, наскільки сам цього бажав, подібно Британській імперії в її політиці щодо Індії як однієї зі своїх східних колоній» [3, с. 430].

Без сумніву, Р. Кіплінг і сам мав великий дар перевтілення, тому що не тільки його герої виконують кілька ролей одночасно, але і сам письменник досить успішно перевтілюється у своїх героїв. Оскільки дитинство Р. Кіплінга пройшло в Індії, то саме ця країна сходу стала для письменника джерелом натхнення, навчила його слухати і чути, відкриваючи йому свої таємниці східної мудрості, філософії і природи. Саме завдяки цьому Р. Кіплінг навчився приховувати своє власне «я». Використовуючи маску іронічного спостерігача, майже циніка, Р. Кіплінг зміг обдурити критиків, літературознавців, інших письменників і читачів переконати всіх, що він більше бачив, ніж відчував.

На ранньому етапі творчості для Р. Кіплінга, європейця за освітою, вихованого в лоні східної філософії, була трагедією невдала спроба об'єднання завжди полярних, але однаково сильних східної і західної систем. Аналізуючи оповідання й повісті, об'єднані критиками до збірки «Схід є Схід», можна визначити основну ідею автора: «Схід ніколи не прийме західні принципи життя,

так само як і Захід не зможе використовувати східну філософію і культуру, тому що ніколи не зможе досить глибоко і правильно зрозуміти їх». «Схід є Схід, а Захід є Захід – це протилежні полюси, яким не судилося об'єднатися» [1, с. 5]. А втім, як і героям центрального оповідання збірки «Люблячі без благословення церкви» – офіцеру британської армії Холдену і молодій індійці Амїрі. І знову-таки, головний герой оповідання – дитина, їх син, маленький Тота, «прекрасний, як індійський бог Крішна». За задумом Р. Кіплінга, молодий офіцер Холден, убивця безневинних сипаїв, повинен понести заслужену кару, але постраждали найдорожчі для нього люди: спочатку помирає маленький Тота, а потім і Амїра, – вони були втіленням любові, краси і доброти. Вони були занадто прекрасними, ідеальними, їх не можна було з'єднати з грішним британським убивцею, тому що на його совісті, як і багатьох інших англійських загарбників, залишалися незліченні жертви серед мирного місцевого населення. Тота немов уособлює індійського бога Крішну, за словами Амїри, «він такий гарний, сама досконалість і іншого такого красеня немає у всьому світі» [1, с. 301]. Старійшина містечка Пір-хан, за місцевим звичаєм, наказав Холдену на честь народження сина-спадкоємця принести в жертву богам двох кращих козенят, щоб вони дарували дитині щастя, здоров'я і довголіття, але, на жаль, цим благим побажанням не судилося збутися. Не судилося Тоті стати самим мудрим, як Соломон чи Платон, хоча мати сім днів поспіль годувала його половинками семи мигдалевих горіхів, що, відповідно до індійської традиції, благословляє дитину стати красномовною і мудрою. Не врятувало його і число 5 у даті народження, яке в індусів вважається священним, але ж Тота, як і Амїра, народився в п'ятницю. Маленький повелитель будинку, як кликав Тоту Пір-хан, помер несподівано, відразу, не переніс осінньої лихоманки, яка трапляється в Індії щороку. Для Р. Кіплінга ця трагедія не випадкова: «доля відняла його, як забирає багато що в Індії», – натякаючи на роль, яку зіграв у цьому Холден як один з представників Британської Імперії [1, с. 310]. Амїра гине від чорної холери, так як не побажала рятуватися втечею в Гімалаї. Ось такий підсумок союзу представника католицької віри Заходу і індуської віри Сходу: той, хто не отримав благословення Бога, не може бути щасливий і повинен понести покарання, як Холден і Амїра, які так і не повінчалися.

Інший образ сміливця, активного, здібного юного героя, – це Крихітка Уїллі Уїнкі. Син місцевого полковника британської армії зміг чинити гідний опір тубільцям, які захопили в полон його і дівчину його друга Медячка. У найбільш вирішальну хвилину Уїнкі зміг продемонструвати не тільки відмінні знання кількох місцевих діалектів, а й небувалу витримку, сміливість і рішучість, поставивши ультиматум тубільцям і пригрозивши, що полк його батька каменя на камені не залишить від місцевих сіл. «Мій полк прийде на інший день і всіх вас уб'є!» [1, с. 94]. Чим не «герой, який успаковує всі обов'язки, влада і відповідальність цілої британської імперії»?

Ще більш значною фігурою виступає в цьому відношенні герой роману «Кім», маленький Кім, «друг всього світу», як називає його Р. Кіплінг. Роман «Кім», за який Р. Кіплінг був удостоєний Нобелівської премії, наповнений філософським, культурним, історичним, релігійним змістом і створив образ Індії «поза часом», «вперше представив цю країну Сходу особливою, вартою уваги», – як зазначив у своїй книзі «Кіплінг і Індія» професор С. Хусейн [5, с. 302]. Кім і його друг – гуру Тешу Лама – носії гуманних, добрих, вічних ідей Кіплінга. І хоча шляхи Кіма та Тешу Лама розходяться з самого початку як абсолютно протилежні за своїм призначенням і цілям, вони стають друзями. Кім – сирота, агент британської секретної служби, задіяний у «Велику Гру», знаходиться в самому центрі Колеса Всього Сущого, тягаря якого і намагається позбутися Тешу Лама, занурившись у Священну Ріку, яка очищує, відповідно до індійської філософії і релігії, людину від Колеса пожадливості і страждань, робить його просвітленим – «дасой». Кіплінг зазначає, що у Кіма буде своє, особливе призначення, тому що він народився в Годину Священного Вогненного Біка, що за індуським повір'ям наділяє людину величезною енергією і завзятістю в досягненні мети, а священна сила оберігає його від бід і страждань. Залишившись сиротою, Кім О'Хара, син британського офіцера та індіанки, стає на шлях служби в британській розвідці під керівництвом полковника Крейтона. Але цій людині ніколи не судилося стати вчителем і наставником Кіма. Британець не міг стати ідеалом ані для Кіма, ані для Р. Кіплінга. Автор хоча і звик бачити Індію як невід'ємну частину Великої Британської Імперії, все ж таки першим помітив ту тріщину, яка вже пішла по всій системі колоніального гніту, відчув, як зароджувався визвольний рух. Для Р. Кіплінга Індія завжди була і залишалася по-казковому прекрасною, блискучою, немов золотою ерою людства. Тешу Лама зміг «посвітити» Кіму, вказати йому шлях очищення шляхом пізнання істини через очищення, любов, доброту, прагнення до істинного знання, а не шляхом війн, насильства, нав'язування політичних, релігійних, ідеологічних систем. Цим новим шляхом підуть і поведуть за собою Тешу Лама і Кім усіх охочих у чудовий зелений край Священної Річки. Кім – молодий,

розумний, сповнений енергії та діяльності, він з легкістю спілкується «як з жебраками, так і раджами», знаючи підхід до людей, а також досконало володіючи усіма місцевими говірками. Але він ще багато в чому поступається мудрістю і знанням своєму гуру, який щиро прагне врятувати душу юного учня. Вражає остання сцена роману, яка нагадує заключний епізод «Гри в бісер» Г. Гессе, але у Кіплінга вона оптимістична. Тешу Лама відірвав свою душу від Порога Визволення, щоб звільнити і свого учня від будь-якого гріха, а за ним і весь світ: «Справедливе Колесо – вимовляє Тешу Лама – попереду у нас звільнення!» – Склавши руки на колінах і посміхаючись як людина, яка знайшла порятунку для себе і того, кого він любить» [2, с. 283].

Завдяки відступу від традиційних поглядів на філософію дитинства в вікторіанстві й в постко-лоніалізмі, здійснюється пошук можливості близьких, дружніх зв'язків на рівних, а не зіставлення як бінарних опозицій, між представниками Сходу і Заходу. Автор за допомогою образів дітей, як представників англо-індійського суспільства того часу, допомагає побудувати «рятувальний місток» між носіями двох світових культур. Таким чином, Р. Кіплінг прагнув не поляризувати, а максимально наблизити можливість діалогу цивілізацій.

У XIX столітті на тлі наростаючої кризи методів британського правління в Індії, яскравим проявом якого було сіпайське повстання, члени англо-індійського суспільства, тобто англійці, що перебували на цивільній і військовій службі у Британській Індії, відчували на собі вплив двох культур – індійської та британської. Ми хотіли б зупинитися на ряді проблем цього суспільства, частиною якого були і батьки Р. Кіплінга, суспільства, до якого під час свого перебування в Індії належав і він сам.

Поняття Англо-Індія виникло в 40-ві роки XIX століття, а до 80-х років соціально-культурні риси англо-індійського суспільства стали вже цілком визначеними; воно мало свою соціальну ієрархію, свій сформований спосіб життя, свої газети і видавництва, своєрідну мову, з рясними індійськими словами і виразами, які англійцям у метрополії були незрозумілі. Це суспільство мало і свою літературну традицію, яка, насправді, була провінційна і не могла похвалитися жодними гучними іменами, але до 80-х років вже виробила свій набір тем, мотивів, образів та ідеологічних схем для їх осмислення. Існують різні точки зору на питання формування та становлення англо-індійської літературної традиції. Нам видається найбільш правильною позиція Б. Дж. Мур-Гілберта, який вважає за можливе говорити про наявність цієї традиції з 1830-х років, коли самосвідомість англо-індійців визначилося у протиставленні свого культурного кола метрополії, коли з'явилися перші газети, огляди і літературні журнали, місцеві видавництва та читаюча публіка, у якій знаходили збут твори англо-індійських авторів.

Р. Кіплінг писав для «свого» читача, хоча одночасно йому, як і кожному англо-індійцеві, було прикро, що публіка в метрополії мала хибні уявлення про життя своїх співвітчизників в Індії і залишалася байдужою до творів місцевих авторів. Він був першим, хто зробив пролом у цій байдужості. У 1890 році «Калькутський огляд» тріумфально стверджував, що успіх Р. Кіплінга «винагородив нас за десятиліття зневаги, яке був долею його попередників»[5, с. 432]. І разом з тим, у певному, дуже істотному сенсі Р. Кіплінг зовсім знехтував англо-індійською літературною традицією і ніяк не вписувався в неї. Він привіз із собою в Індію тягар сучасних естетичних і морально-філософських проблем, якими жила англійська література, особливо ті її течії, які спиралися на романтичні традиції, які і він використовував. Усе це відкрило йому в Індії своєрідну життєву реальність для постановки та осмислення цих проблем і дозволило зняти наліт провінційності з зображуваного ним світу і зацікавити своїми індійськими оповіданнями європейського читача.

«Індійські твори Р. Кіплінга висловили двозначність становища англійця, який народився в Індії, рухомого одночасно любов'ю до Індії і усвідомленням своєї ролі білої людини в епоху імперіалізму, людини, чие презирство стороннього сусідить зі співчуттям просвітленого; вони дають багатющий матеріал для дослідження того парадоксального впливу, який Індія мала на британську свідомість», – відмічала Беніта Перрі [5, с. 7-8].

Життя в Індії було набагато дешевше, ніж у Європі. Тому родини англо-індійських службовців могли дозволити собі жити на широку ногу, але повернувшись до Англії, вони повинні були розраховувати лише на дуже скромне існування. Поки ми чітко не уявимо собі всі ці факти щодо британського суспільства в Індії (те, що це була невелика група, майже повністю ізольована від основної маси населення, і те, що вони сприймали свою роботу як важке вигнання з дому), нам буде важко зрозуміти так званий «комплекс переваги» перед жителями Англії, який багато в чому визначав світогляд групи людей, для якої писав Р. Кіплінг під час перебування в Індії. Суть комплексу переваги полягала в тому, що англо-індійські службовці вважали, що тільки вони виконували справжню, необхідну країні роботу і тільки вони знали, що таке справжня відповідальність, але не були впевнені, що їхню роботу цінують по заслугі.

Таким чином, молодий британський офіцер в Індії відчував себе, за словами М. Едвардеса, «самотнім, недосвідченим і за багато що відповідальним» [5, с. 304]. Йому доводилося вирішувати проблеми людей, мову і звичаї яких він знав лише частково. Він усвідомлював, що ці люди могли скористатися його неуцтвом, навіть якщо вони ставилися з повагою до його посади. Він відчував жорстоке почуття невдоволеності з приводу своєї сліпоты і безсилля і замислювався, як довго ще витримають його сили і розум. Ось так, в атмосфері психологічної ізоляції і формувалася характер слуг Імперії.

Однак журналістські інтереси Р. Кіплінга з самого початку вибивалися із замкнутого на своїх проблемах англо-індійського суспільства. К. Карінгтон зазначав: «Молодий журналіст, писав він, був відомий тим, що знав про життя простих людей в Лахорі більше, ніж поліція, і серйозно вивчав індійське «дно» [1, с. 170], знав як про декадентів, так і натуралістів (його літературних сучасників у Європі). Кіплінга в основному цікавили жителі міських вулиць, тобто маргінали. В автобіографії Р. Кіплінг описував свої нічні пригоди в Лахорі: «Я бродив до світанку по всіляких випадкових закладах: лавках спиртного, гральних клубах і курільнях опіуму; спостерігав за вуличними розвагами, з ляльковими виставами та народними танцями; або бродив вгору і вниз по вузьких ярах під Мечеттю Вазір Кхана з цікавості» [1, с. 176]. Але Кіплінг полював не тільки за східною екзотикою, він хотів довідатися про самих індійських людей, щоб писати про їхнє життя.

К. Робінсон, що змінила на посаді редактора «СМГ», писала про Р. Кіплінга: «Але найдивнішим було його проникнення в дивно змішані стилі життя і образ думок місцевого населення Індії ... Покажіть йому місцевого жителя і він опише вам його положення, касту, расу, походження, віросповідання і заняття. Він буде говорити з людиною у звичній манері того, використовуючи знайомі тому мовні звороти, які запалють здивовані очі співрозмовника і ... приведуть прямо до довіри ... Навіть найпідозріліші люди ... вільно спілкувалися з Кіплінгом». «Багато англійців, які служили в ту пору в Індії, недолюбливали Кіплінга і не схвалювали його писань, оскільки не вважали подібний спосіб життя правильним, адже він водив дружбу «не з тими» людьми. Смаглявість шкіри змушувала підозрювати в ньому, причому без підстав, домішок азійської крові», – зазначав Дж. Оруелл [6, с. 218].

У деяких кращих своїх розповідях того періоду він писав про те, що перший досвід роботи в Індії часто вражав британських панів таким чином, що не дозволяв їм встановлювати нормальні відносини і зв'язки – не надто близькі, але й не занадто відсторонені – з індійцями. Не в змозі довго переносити ризик своєї роботи і занедбаність напризволяще, деякі британські офіцери впадали у відчай і сходили з розуму, у той час як інші залишали свої посади і намагалися сховатися в британських спільнотах, які давали відчуття удаваної безпеки. А деякі піддавалися ще більш фатального імпульсу і занурювалися в індійське суспільство.

Для Р. Кіплінга проблема оптимальної дистанції між європейцями і індійцями була як політичною, так і естетичною. Обстановка в Британській імперії, показана в його ранніх оповіданнях, стала абсолютно непридатною для життя британця. У літній столиці – Сімлі, в клубах «господарі життя» Індії відволікали себе від потреб і турбот імперського правління інтригами, тривіальними сварками і нескінченними плітками. Внутрішню психологічну середу англо-індійців формували одноманітні розваги і приховане занепокоєння, в той час як оточуючий світ містив небезпеку епідемій, заколотів, безумства. Лише деякі сильні особистості серед англо-індійців готові були зустріти всі небезпеки і захистити Корону. Імперські офіцери боялися фізичних і психологічних випробувань, оскільки відчували себе безсилим вигнаннями, що приводило їх в ілюзорний притулок невеликих британських спільнот і клубів.

В оповіданнях Р. Кіплінг виступав критиком системи, яка надто суворо обходилася зі своїми службовцями, а потім вимагала від них занадто багато. Молоді офіцери вже не були в змозі управляти самі, – все це означало провал і невдачі цілої британської імперії. Пізніше в романі «Кім» і в «Книзі джунглів» він спробував змодельювати систему освіти, яка виховувала б інстинкт управління, але не ізолюваність, не самотність і не глибоку переконаність у власній недосконалості.

В оповіданні «Дивна пригода Морробі Джукса» (1885) описується самосвідомість британця, який відчуває себе безсилою жертвою демонічних індійських мучителів. Джукс-інженер, що працює в індійській пустелі, випадково потрапляє в піщаний яр, який служить в'язницею для індусів, оголошених померлими, згідно традицій своєї спільноти. В середині «Села мертвих», на дні яру немає ні традицій, ні законів, і статус європейця там також нічого не значить. Джукс залишився на самоті, оточений ворожими незнайомцями. «Тут був Сахіб, представник правлячої раси, безпомічний як дитина і в абсолютній владі своїх тубільних сусідів» [1, с. 89]. Джукс спробував командувати індійцями і там, але безуспішно. Така ситуація – жахливий сон будь-якого колоніального чиновника.

З іншого боку, Р. Кіплінг, наводячи приклад такого явища, як «Село мертвих», критикував всілякі ліберальні елементи в імперському правлінні. В демократичній Індії, наполягав він, правила б анархія. Що ще гірше, – британці потрапили б у владу до своїх колишніх слуг. Пригода Джукса нібито перенесла його в кошмарне майбутнє. Крім того, пригода Джукса нагадує його реальний стан – життя в ямі не надто відрізнялося від його звичайного життя в Індії, де він був замкнений у «пустельний піщаний відрізок країни», оточений «кулі ... які не більше ні менше дратували, ніж інші зграї» [1, с. 97], і схильний до періодичних нападів лихоманки. У Індії він перебував у пастці не менше ніж у цій ямі, боровся за виживання в той час, як надія вибратися ставала все більш примарною. Ця пригода висвітлювала тогочасну імперську ситуацію і давало їй гротескний образ через призму страхів минулого, сьогодення і майбутнього, які проектувалися на неї. Джукс, який не був натурою вразливою, так до кінця і не усвідомив значення своєї кошмарної пригоди, бо він не пов'язував короткий період життя в «Містечку мертвих» із подальшим життям в Індії. Він міг продовжувати існувати в цьому пеклі.

Подібний результат Р. Кіплінг наводить в одному зі своїх найкращих оповідань «В кінці шляху» (1890 р.). Основна його тема – імперське життя в Індії, далеке від ідилічного, – складне і жорстоке. Головні герої оповідання, чотири молодих офіцера, збираються разом у вихідні дні, щоб відволіктися від повсякденних турбот: троє з них грають у карти, співаючи пісні і розмовляючи про рідну домівку. Але четвертий, господар будинку, був не в змозі знаходити порятунку у ритуалах їх зустрічей, не розуміючи, як можна співати гімни, «коли ви на сім саженів у пеклі». Потім у четвертого героя почалися галюцинації: «сліпе обличчя, яке плаче і не може витерти сльози, і це сліпе обличчя переслідує його по коридорах» [1, с. 123]. Дослідники творчості Р. Кіплінга пояснюють це тим, що «... людина, яка мала таке видіння повинна була відчувати себе безпорадною жертвою: вона сліпа, безпорадна і не в змозі визнати свій страх (витерти очі)» [7, с. 36]. Молодий чоловік побачив реальну особу за імперським фасадом, можливо, – самого себе. Його безумство – результат погляду на реальні обставини свого життя. Може краще бути сліпим і не помічати правди, як його друзі: вони виживали, чіпляючись за самообман і можливість забути, – її надавали клуби.

Р. Кіплінг усвідомлював і був стурбований прихильністю до них. Ця втеча від реальності висвітлена в оповіданні «Рікша – привид» (1890 р.). Пенсі – головний герой, якого переслідував привид, порятунок від якого він знаходив в клубній атмосфері. Пенсі рятувався від особистого демона, але британські кафе та клуби символізували притулок в «буденності» від загадок і небезпек величезної Індії. Як якийсь інститут, покликаний відволікати, клуби виключали не тільки індійський народ, але і реальний світ, як їм здавалось, суперечливих ідей, що їх дуже дратував.

Р. Кіплінг усвідомлював, що залежність від клубів підвищувала вразливість слуг Імперії, і відобразив це в оповіданні «Повернення Імрея» (1890 р.). Зникнення Імрея виявилось загадковим, оскільки час його роботи в Індії він проводив у вузькому колі британських друзів – «серед більярдних столів в клубі» [1, с. 84], – зразкова поведінка для шановної людини. Інший герой – Стрікленд – офіцер імперської поліції не викликає захоплення, так само як і його ексцентричні звички і поведінка. Імрей покладався на клуб, а Стрікленд зневажав його. Третій герой, одночасно оповідач, виступає в ролі арбітра і намагається відповісти на питання, чия модель поведінки більше гідна наслідування. Він добре знає і захоплюється Стріклендом, але в нього багато спільного з Імреєм. Імрей гине через власне нещасття (вранці його тіло знайшли біля місцевого більярдного клубу, в якому він типово проводив час): не знаючи місцевих звичаїв, він похвалив маленького сина свого слуги, що вважається дуже поганою прикметою у індусів. Імрей був убитий власним слугою, оскільки той вважав, що Імрей наслав прокляття на його дитину. Позиція автора очевидна – Імрей зробив помилку через незнання природи східних людей, тому імперським службовцям необхідно дізнатися якомога більше про індійське суспільство, його традиції, звичаї та навіть забобони, а страх, що утримує їх від дослідження цього суспільства, – їх перший ворог.

Наведене в статті дослідження образу англо-індійського суспільства Р. Кіплінга кінця XIX ст. дозволяє зробити висновок про те, що автор бачив як позитивні, так і негативні його риси. А оскільки Кіплінг сам належав до цього ж суспільства, прагнув зберегти його, вбачаючи в ньому опору панування Британської влади в Індії, то сам намагався допомогти англійцям, які проживали в цій країні, адаптуватися до складних, суперечливих, алогічних для європейців реалій індійського життя. Своїм художнім чуттям Р. Кіплінг передбачав небезпеки, що загрожували пануванню Англії в Індії, хотів застерегти своїх співвітчизників. Розуміючи дуже велику протилежність британської та індійської цивілізацій, Р. Кіплінгу все-таки по праву належать перші спроби зближення і можливості діалогу культур навіть у настільки несприятливих умовах розвитку сучасного йому англо-індійського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Киплинг Р. Восток есть Восток / Р. Киплинг. – М. : Худ. лит., 1991. – 462 с.
2. Kipling R. Kim / R. Kipling. – London : Penguin Books, 1994. – 287 p.
3. Said E. W. Culture and Imperialism / E. W. Said. – L. : Vintage, 1994. – 444 p.
4. Suleri S. The Rhetoric of British India / S. Suleri. – Chicago : The University of Chicago Press, 1992. – 230 p.
5. Wolfreys J. Literary Theories, A Reader and Guide / J. Wolfreys. – N. Y. : N. Y. Un-ty Press, 1999. – 672 p.
6. Оруэлл Д. Редьярд Киплинг / Д. Оруэлл // Поэзия. – 1990. – № 56. – С. 221.
7. Mc Clure J.A. Kipling and Conrad, the Colonial Fiction / J. A. Mc Clure. – London, 1981. – 336 p.

© Диндаренко О. А., 2011
редколегії 27.05.2011 р.

Стаття надійшла до